

HET KADER VAN DE CHRISTENUNIE

Voorlopig verslag van een enquête onder de deelnemers aan de congressen van het Gereformeerd Politiek Verbond en de Reformatorische Politieke Federatie op 27 mei 2000

A.P.M. Lucardie, J. Hippe, W.H. van Schuur en G. Voerman

1. Inleiding

Een fusie van partijen biedt politicologen een mooie gelegenheid om onderzoek te doen. Een fusie betekent tegelijkertijd de opheffing van twee (of meer) partijen en het begin van een nieuwe: een gunstig tijdstip voor een momentopname van de partijen. Bovendien zijn fusieprocessen zelf interessant om te onderzoeken, terwijl dit in de politieke wetenschap tot nu toe zelden is gebeurd.¹

Het samengaan van CPN, EVP, PPR en PSP in GroenLinks werd door drie auteurs van dit artikel aangegrepen om in 1990-1995 een aantal enquêtes te houden op partijcongressen en onder de leden van de nieuwe partij.² Het fusieproces waarmee GPV en RPF in 2000 een begin maakten, biedt opnieuw een goede gelegenheid voor soortgelijk onderzoek. De auteurs stellen het dan ook zeer op prijs dat de partijbesturen van betrokken partijen toestemming hebben verleend om deelnemers aan de congressen van GPV en RPF in mei 2000 te enquêteren. Dit is een eerste verslag van deze enquête.

Centraal stond hier de vraag naar het verloop van het fusieproces. Verwacht wordt dat dit vlotter en rimpellozer zal verlopen naarmate de sociale en politieke homogeniteit van de fuserende partijen groter is. Het onderzoek bij GroenLinks bevestigde deze verwachting in grote lijnen. De in de ChristenUnie samenwerkende partijen verschillen echter op belangrijke punten van GroenLinks en haar voorgangers. Ze hebben niet alleen een andere historische en ideologische achtergrond, maar verkeerden anno 2000 in een andere, namelijk gunstiger electorale situatie dan de partijen die rond 1990 in GroenLinks opgingen. CPN en EVP waren immers al in 1986 uit de Tweede Kamer verdwenen, terwijl ook PSP en PPR in de jaren tachtig kiezers en zetels verloren (beide hadden in 1981 nog elk drie zetels in de Tweede Kamer, in 1986 samen

drie). Bovendien verloren de vier partijen in de jaren tachtig gestaag leden.³ GPV en RPF echter vertoonden in de jaren voorafgaand aan hun samenwerkingsbesluit veeleer electorale groei dan verlies (groei vooral bij de RPF, het GPV bleef stabiel). Ook slaagden zij erin hun ledental aanzienlijk uit te breiden (in januari 1990 telden ze samen 21.380 leden, in januari 2000 26.359; ook hier voornamelijk dank zij groei van de RPF). Deze gunstige uitgangspositie zou voor een succesvol fusieproces eerder als een handicap dan als een voordeel beschouwd moeten worden.⁴

2. Het dubbelcongres te Ede

Op 27 mei 2000 kwamen zowel GPV als RPF bijeen op het conferentieoord De Reehorst te Ede, respectievelijk voor een Algemene Vergadering en een Federatieraad. 's Middags zou het eerste congres van de ChristenUnie plaats vinden. Aan de deelnemers van de Algemene Vergadering en Federatieraad werden 148 respectievelijk 176 enquête-formulieren uitgedeeld. Toen bleek dat een belangrijk aantal afgevaardigden niet was verschenen en dat bovendien de leden van de Generale Verbondsraad (te vergelijken met een algemeen bestuur) van het GPV door een misverstand niet in het bezit van een formulier waren gekomen, werd besloten beide categorieën alsnog een formulier thuis te sturen. Zodoende zijn 131 formulieren naar GPV-ers gezonden (waarvan 37 naar GVR-leden) en 193 naar RPF-ers. Van de in totaal 648 gedistribueerde vragenlijsten kwamen er 278 ingevuld terug. Dit is een respons van 43%, wat voor een enquête weliswaar niet ongevoel maar toch niet erg hoog genoemd kan worden – bij enquêtes op congressen van GroenLinks in 1990, 1991 en 1995 lag de respons telkens boven de 60%. De uitkomsten van de enquête dienen dan ook met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Het valt niet uit te sluiten dat bijvoorbeeld de respondenten de totstandkoming van de ChristenUnie met meer geestdrift begroetten dan degenen die de vragenlijst niet hebben willen invullen.

De respons was relatief iets lager bij het GPV dan bij de RPF (42,7% respectievelijk 43,1%), maar dit verschil valt te verwaarlozen. Het overgrote deel van de respondenten waren afgevaardigden van plaatselijke verenigingen respectievelijk kiesverenigingen (76% respectievelijk 86 %), 5% respectievelijk 9% waren als belangstellenden gekomen, de rest qualitate qua: als lid van het partijbestuur of de partijraad.

3. Achtergronden van de congresgangers

Sociale homogeniteit blijkt over het algemeen bevorderlijk voor een hechte samenwerking of fusie. Deze verwachting werd in het onderzoek naar GroenLinks in grote trekken bevestigd.⁵ Het lijkt dus ook voor de toekomst van de ChristenUnie van belang om na te gaan hoe homogeen haar kader is.

leeftijd

De congresgangers waren gemiddeld 48 jaar oud, bij beide partijen. De verschillende generaties waren echter niet even sterk vertegenwoordigd bij GPV en RPF (zie tabel 1). De vooroorlogse generatie, geboren voor 1930, was bij beide even zwak vertegenwoordigd. De oorlogsgeneratie, geboren in de jaren dertig, was iets meer aanwezig bij de RPF dan bij het GPV. De in de naoorlogse periode geboren generatie, door de socioloog H.A. Becker ‘protest-generatie’ gedoopt, maar ook wel als ‘baby-boomers’ aangeduid, drukte een iets groter stempel op het GPV dan op de RPF. Dat gold in mindere mate ook voor de ‘verloren generatie’ – die volgens Becker altijd in de schaduw van de dominante protestgeneratie moest blijven. De in 1970 of later geboren ‘pragmatische generatie’ was overal zwak vertegenwoordigd, maar bij de RPF wat minder zwak dan bij het GPV. De verschillen tussen GPV en RPF zijn echter niet significant. Het GPV-congres bleek anno 2000 overigens dezelfde generatieverdeling te kennen als het GroenLinks-congres in 1995.⁶

Tabel 1. Leeftijdverdeling (generaties) congresdeelnemers GPV en RPF

	GPV	RPF
Vooroorlogse generatie geboren voor 1930	3	4
Stille generatie geboren tussen 1930 en 1940	8	13
Protestgeneratie geboren tussen 1940 en 1955	45	39
Verloren generatie geboren tussen 1955 en 1970	36	30
Pragmatische generatie geboren in 1970 of later	8	15
Totaal	100% (N= 119)	101% (N= 158)

seks en burgerlijke staat

Vrouwen zijn in alle politieke partijen ondervertegenwoordigd, ook in partijen die zich door het feminisme lieten inspireren zoals GroenLinks. Het moge dan ook weinig verwondering wekken dat minder dan de helft

van de in Ede ondervraagde congresgangers tot het vrouwelijk geslacht behoorde. Verrassend was echter het verschil tussen het aandeel vrouwen bij GPV en RPF: 21% respectievelijk 12%. Dit verschil is statistisch nog net significant ($p = 0.05$).⁷

De burgerlijke staat van de ondervraagden verschilde niet significant: 91% van de GPV-ers en 90% van de RPF-ers bleek gehuwd, slechts 1% gescheiden, terwijl 8% respectievelijk 9% nooit getrouwd geweest was. Een minderheid van de gehuwden is (nog) kinderloos, een meerderheid van de getrouwde GPV-ers (54%) en een grote minderheid van de RPF-ers (40%) heeft drie of meer kinderen. Kleine gezinnen (een of twee kinderen) vormden een vrij kleine minderheid (18% bij GPV, 27% bij RPF).

opleiding

Kaderleden van alle Nederlandse partijen zijn doorgaans hoog opgeleid, maar tussen partijen bestaan nog wel verschillen op dit gebied.⁸ Bij zowel GPV als RPF bleek het aandeel van academici relatief laag: 24% respectievelijk 18%. Een groter aandeel hadden de HBO-ers: 37% respectievelijk 38%. Een vrij groot aantal had een vorm van middelbaar (beroeps) onderwijs gevolgd (30% respectievelijk 32%) en een klein aantal alleen lager (beroeps) onderwijs (7% bij beide partijen).⁹ Vergelijken met andere partijen lijkt het kader van GPV en RPF qua opleiding iets meer op een dwarsdoorsnee van de bevolking.¹⁰ Het is zeker minder elitair dan bijvoorbeeld het kader van GroenLinks en D66, waar academici ongeveer de helft van de congresdeelnemers vormden – deze gegevens stammen weliswaar uit onderzoeken van tien respectievelijk twintig jaar geleden, maar gezien de voortdurende stijging van het opleidingsniveau in Nederland valt aan te nemen dat het aandeel van academici in alle partijen eerder toe- dan afneemt.

Onder de GPV- en RPF-congresgangers met een hogere beroeps- of wetenschappelijke opleiding bleek een sterke belangstelling voor economie en techniek te bestaan (van de GPV-ers had 36% HEAO, bedrijfskunde, economie, HTS of technische wetenschappen gestudeerd, van de RPF-ers zelfs 43%). Rechten en sociale wetenschappen of sociaal-cultureel werk waren veel minder in trek (samen 17% bij GPV-ers, 8% bij RPF-ers).

beroep

De overgrote meerderheid van de congresgangers had een betaalde baan: 84% van de GPV-ers en 79% van de RPF-ers. Het merendeel was werkzaam in de dienstverlening – evenals de meeste Nederlanders – een

minderheid werkte in de agrarische sector (6% van de GPV-ers, 10% van de RPF-ers) en in de industrie of bouwnijverheid (14% van de GPV-ers, 16% van de RPF-ers). Tussen GPV en RPF zijn hier verder geen significante verschillen te vinden, maar wel valt op dat GPV-ers iets vaker in de sociaal-culturele sector een beroep uitoefenden (23%; RPF-ers 16%) en de RPF-ers iets vaker in de commerciële en financiële sector (20%; GPV-ers 11%).

Van de baanloze minderheid was ongeveer tweederde gepensioneerd (al dan niet vroegtijdig), ongeveer een vijfde huisvrouw (bij de RPF iets minder) en slechts weinigen arbeidsongeschikt of werkloos. Studenten vormden eveneens een kleine groep: minder dan een tiende van de baanlozen (4% van alle respondenten bij GPV, 5% bij RPF).

kerk en zuil

Verwacht mocht worden dat GPV-ers en RPF-ers tot verschillende kerkgenootschappen behoorden. Die verwachting werd volledig bevestigd in dit onderzoek.

De ondervraagde GPV-ers waren zonder uitzondering lid van de vrijgemaakt-gereformeerde Kerk, terwijl amper 3% van de RPF-respondenten tot deze kerk behoorde (zie tabel 2). Iets meer dan een derde van de RPF-ers was Nederlands Hervormd, meer dan een kwart was Christelijk Gereformeerd of Nederlands Gereformeerd en ruim een vijfde rekende zich tot andere kerkgenootschappen, zoals Baptisten, Pinkstergemeenten en Evangelische gemeenten. Katholieken en onkerkelijken ontbraken volledig.

Tabel 2. Kerkelijke achtergrond van GPV- en RPF-congresdeelnemers

Kerkgenootschap	GPV	RPF
Gereformeerd (Vrijgemaakt)	100	3
Nederlands Hervormd	-	37
Christelijk Gereformeerd	-	17
Evangelisch/Vrij Evangelisch	-	9
Gereformeerd (Synodaal)	-	9
Nederlands Gereformeerd	-	9
Baptist	-	7
Pinkstergemeenten	-	5
Gereformeerde Gemeenten	-	1
Overige	-	3
Geen	-	-
Totaal	100% (N= 117)	100% (N= 156)

Beide groeperingen bleken trouwe kerkgangers. Van de GPV-ers bezocht 98% minstens eenmaal per week de kerk, van de RPF-ers 96%. De rest ging toch wel eens per maand.

Verschillende kerkbladen werden regelmatig gelezen: bij het GPV vooral *De Reformatie* (70%), veel minder *Nader Bekeken* (18%) en *Bij de Tijd* (10%) en zelden *Reformanda* (3%); bij de RPF *De Waarheidsvriend* (22%), *De Wekker* (13%), in mindere mate *Opbouw* (5%) en ook *De Reformatie* (5%). GPV-ers bleken dus meer kerkbladen te lezen.

Van de vrijgemaakt-gereformeerden wordt wel gesteld dat ze een mini-zuil hebben opgebouwd, in een tijd waarin de grote katholieke en gereformeerde zuilen juist afbrokkelden.¹¹ Dit onderzoek kan geen volledig beeld van die zuil bieden, maar enkele vragen werpen toch enig licht op de betrokkenheid van de ondervraagden bij verzuilde organisaties en media als het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond (GMV), het Gereformeerd Sociaal-Economisch Verband (GSEV), het *Nederlands Dagblad* en in zekere zin de Evangelische Omroep. Die betrokkenheid bleek groot, met name bij het GMV (63% van de GPV-ers verklaarde hiervan lid te zijn) en het *Nederlands Dagblad* (bijna 98% van de GPV-ers las deze dagelijks), maar ook bij de (minder verzuilde) Evangelische Omroep (85% was hiervan lid, 5% (ook) van de NCRV, 11% van geen enkele omroep). Een ruime meerderheid (68%) van de GPV-ers was lid van de Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind (VBOK), weinigen van andere *pro-life*-organisaties (3%). De (eveneens orthodox christelijk georiënteerde) Nederlandse Patiënten Vereniging (NPV) mocht zich ook in een grote belangstelling verheugen (45% was lid). Minder of in het geheel niet verzuilde organisaties als Amnesty International en de milieubeweging telden relatief minder leden in de onderzochte groep: 4% respectievelijk 8% van de GPV-ers was hierbij aangesloten. Dat gold ook voor ondernemingsraden en buurt- of wijk-groepen, die doorgaans evenmin verzuild zijn: 10% respectievelijk 6% zei hiervan lid te zijn. Het lidmaatschap van al deze maatschappelijke organisaties was slechts voor een minderheid (35%) van de ondervraagden een papieren zaak, een derde besteedde één of twee uur per week aan genoemde organisaties en een bijna even grote groep zelfs drie uur of meer.

RPF-ers waren minder verzuild, zoals verwacht mocht worden: een eigen evangelisch-reformatorische zuil bestaat (nog) niet, afgezien van de EO. Van deze omroep bleek bijna 95% van de ondervraagde RPF-ers lid te zijn; 8% was (ook) lid van de NCRV, 5% van geen enkele omroep. Een belangrijk deel was lid van de VBOK (43%) en de NPV (37%). Het van huis uit vrijgemaakt-gereformeerde GMV en GSEV kwamen voor hen niet in aanmerking; het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) wel, al was slechts 18% hiervan lid. Amnesty

International, milieubeweging en ondernemingsraad trokken evenmin veel RPF-ers (4% respectievelijk 8% en 6%). Daarentegen was wel een groot aantal lid van een kerkenraad of kerkelijke commissie (47%; bij GPV 35%). De RPF heeft geen (formele of informele) banden met een bepaalde krant. RPF-ers bleken dan ook nogal verdeeld in hun voorkeur voor een dagblad: bijna een derde las het *Nederlands Dagblad*, een vrijwel even grote groep las het *Reformatorisch Dagblad* (dat veelal met de SGP geassocieerd wordt), terwijl de rest zijn aandacht verdeelde over *Trouw* (13%), *De Telegraaf* (7%), *De Volkskrant* (6%) en *NRC Handelsblad* (5%). Laatstgenoemde twee bladen werden overigens door GPV-ers nog iets vaker gelezen (11% respectievelijk 9%), het van oorsprong (synodaal) gereformeerde *Trouw* juist iets minder vaak (3%); bijna 3% las het *Reformatorisch Dagblad* en 98% las (al dan niet naast andere kranten) het *Nederlands Dagblad*, zoals reeds vermeld.

Overigens toonden de meeste ondervraagden zich ontevreden over de aandacht voor hun partij in de media (waarbij men wellicht niet in de eerste plaats aan verwante media dacht): 55% van de GPV-ers en 64% van de RPF-ers vonden de aandacht onvoldoende, 4% respectievelijk 9% achtte de aandacht te negatief, en slechts 34% respectievelijk 22% vonden de aandacht voldoende.

4. Partijlidmaatschap en politieke activiteiten

De RPF is niet alleen ruim een kwart eeuw jonger dan het GPV, zij is in de jaren negentig ook sneller gegroeid. Dat verklaart waarschijnlijk dat de ondervraagde GPV-ers vaak veel langer lid waren van hun partij dan de RPF-respondenten. Bijna een vijfde (18%) van de GPV-ers had zich voor 1970 aangesloten en slechts iets meer (21%) was in 1990 of later lid geworden; bij de RPF had zich 52% in de jaren negentig aangesloten. Daar staat tegenover dat een vijfde van de RPF-ers lid was geweest van een andere partij – ARP (8%), CDA (7%), GPV of CHU (beide 3%), een enkeling van SGP of VVD – terwijl slechts 3% van de ondervraagde GPV-ers ervaring had opgedaan in een andere partij (en wel ARP of RPF).

plaatselijke verenigingen en kiesverenigingen

De plaatselijke verenigingen van het GPV waren doorgaans natuurlijk ouder dan de kiesverenigingen van de RPF: 72% van de GPV-ers was lid van een vereniging die al in 1970 bestond, toen de RPF nog moest worden opgericht. Van de ondervraagde RPF-ers behoorde 21% tot een kiesvereniging die pas in de jaren negentig was opgericht, terwijl nog geen 3% van de GPV-ers tot een dermate nieuwe plaatselijke vereniging

was toegetreden. De lokale partijorganisaties waren merendeels vrij klein, naar de opgaven van de ondervraagden. Ongeveer 40% van de op het congres vertegenwoordigde verenigingen (bij beide partijen) telde minder dan 50 leden. Nog eens 40% van de RPF-kiesverenigingen telde tussen de 50 en 100 leden, minder dan 20% meer dan 100. Van de GPV-verenigingen had krap een derde meer dan 100 leden. Zoals bij alle partijen was ook hier slechts een minderheid van de leden actief. Van de op het congres ondervraagde GPV-ers schatte 20% dat hun eigen plaatselijke vereniging over meer dan 20 actieve leden beschikte, ruim de helft rekende tien tot twintig actievelingen in de afdeling en bijna 30% minder dan tien. De RPF-ers schatten het aantal actieve leden nog lager: minder dan tien, dacht meer dan de helft; tussen tien en twintig, meende 30%; terwijl slechts 15% het aantal actieve leden van de eigen afdeling op meer dan twintig schatte.

partijactiviteiten

De ondervraagden behoorden uiteraard doorgaans tot de actieve leden. Gemiddeld besteedden de GPV-ers ruim vier uur per week aan hun partij en de RPF-ers ruim drie uur. Een kleine meerderheid van beide groepen was wekelijks één à twee uur actief voor de partij. Tussen een kwart en een derde wijdde drie tot tien uur aan dit politieke werk (iets meer bij RPF dan bij GPV) en een kleine groep (10% bij GPV, 4% bij RPF) meer dan tien uur. Slechts één op de twintig kon of wilde helemaal geen tijd aan dit doel besteden. Zij waren mogelijk ook alleen als belangstellende en niet als afgevaardigde of bestuurder naar het congres gekomen. Hierbij dient men te bedenken dat de ondervraagde congresgangers hun partijwerk doorgaans combineerden met een betaalde baan, activiteiten in (al dan niet verzuilde) organisaties en vaak (ongeveer de helft van de gevallen) andere vormen van vrijwilligerswerk.

Een deel van de tijd werd natuurlijk besteed aan partijvergaderingen. Toch viel de frequentie van het aantal afdelingsvergaderingen niet erg hoog uit: ruim vijftig procent van de lokale partijorganisaties kwamen één of twee keer per jaar bijeen. In bijna evenveel gevallen hielden plaatselijke verenigingen van GPV en RPF één vergadering per drie of vier maanden, en slechts 3% van de GPV-ers gaf aan dat men vaker vergaderde. Bij de RPF was het aantal vergadertijgers significant groter: 27% kwam eens in de drie of vier maanden bijeen, 12% eens per twee maanden en 5% eens per maand of vaker. Veel respondenten vonden de vergaderfrequentie iets te laag: ruim de helft van de GPV-ers en 40% van de RPF-ers wilde eigenlijk eens per drie of vier maanden bijeen komen, 13% respectievelijk 19% wilde dat nog vaker doen.

politieke functies

Slechts een klein aantal respondenten vertegenwoordigde de partij in gemeenteraad (direct of indirect, via een samenwerkingsverband: 8% bij GPV, 6% bij RPF), Provinciale Staten (2% bij beide) of andere volksvertegenwoordiging (Eerste of Tweede Kamer, Europees parlement: 2% der GPV-ers, 1% der RPF-ers). Onder de RPF-respondenten bevonden zich iets meer burgemeesters en wethouders (6%) dan onder de GPV-ers (2%).

Een groot aantal van de congresgangers vervulde een bestuursfunctie op lokaal niveau binnen de partij (69% respectievelijk 87%); een klein aantal op provinciaal niveau (13% bij beide) of op landelijk niveau (9% van de GPV-ers was lid van de Generale of Centrale Verbondsraad, 7% van de RPF-ers was lid van het Federatiebestuur of Federatieconvent).

samenwerking op lokaal niveau

Op lokaal niveau werd in de meeste gevallen al samen gewerkt met de andere partij: in de vorm van een gemeenschappelijke lijst van GPV en RPF (zo verklaarde 41% van de GPV-ers, 38% van de RPF-ers) of van de drie protestants-christelijke partijen (26% respectievelijk 28%) – een lijst van GPV en SGP zonder RPF kwam vrijwel niet voor, een lijst van RPF en SGP in enkele gevallen (7%) wel. Bijna een derde van de GPV-respondenten (32%) en een nog kleiner aantal RPF-ers (27%) meldde dat zijn of haar partij zelfstandig aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnam. Veelal geschiedde dat uit noodzaak, omdat de andere partijen afwezig waren in de betrokken gemeente, maar vooral RPF-ers zagen soms ‘te grote verschillen’ tussen de partijen als reden voor zelfstandige lijsten. Buiten de verkiezingen om werd eveneens samengewerkt tussen GPV en RPF, volgens 44% respectievelijk 42% van de ondervraagden; een kleiner aantal (14% resp. 22%) meldde samenwerking tussen de drie partijen, nog geen 8% van de RPF-ers en slechts 1% van de GPV-ers wees op samenwerking met alleen SGP. Ook op dit vlak bleek de RPF nog minder vaak zelfstandig op te treden dan het GPV.

partij-informatie

Informatie over de partij vergaarde men vooral via partijbladen als *Ons Burgerschap* (zeer belangrijk, vond 59% van de GPV-ers) of *Signaal* (zeer belangrijk voor 50% van de RPF-ers), via afdelingsvergaderingen (zeer belangrijk voor 31% van de GPV-ers, 38% van de RPF-ers), naast de bladen van de kiesvereniging of plaatselijke vereniging (zeer belangrijk voor 26% van de RPF-ers en 13% van de GPV-ers). Voor veel

GPV-ers (35%) was het *Nederlands Dagblad* zeer belangrijk, voor een kleiner aantal RPF-ers (19%) eveneens. Iets minder belangrijke informatiebronnen waren het *Reformatorisch Dagblad* ('belangrijk' voor 43% der RPF-respondenten en 18% van de GPV-ers), *Afgestemd* (zeer belangrijk voor 18%, belangrijk voor 49% der RPF-ers), radio of televisie (vooral belangrijk voor RPF-ers) en internet (door iets meer GPV-ers dan RPF-ers belangrijk gevonden).

5. Politieke verschillen en overeenkomsten

Voor een geslaagde fusie is ideologische overeenstemming niet minder belangrijk dan sociale homogeniteit. Een groot deel van de enquête bevatte dan ook vragen over politieke kwesties.

Tabel 3. *Opvattingen over de grondslag van de ChristenUnie*

	% eens ¹²		significantie ¹³
	GPV	RPF	
1. Het is niet noodzakelijk dat de Drie Formulieren van Eenheid in de grondslag van de ChristenUnie worden opgenomen; fundering op de bijbel en eventueel de apostolische geloofsbelijdenis is voldoende.	33	67	0,0001
2. De grondslag van de ChristenUnie is goed geformuleerd.	98	98	n.s.
3. De ChristenUnie heeft geen grondslag nodig, het kernprogramma is voldoende.	5	12	n.s.
4. Het reformatorisch grondmotief moet in de grondslag van de ChristenUnie worden opgenomen.	36	69	0,000
5. Het reformatorisch grondmotief moet in de christelijke politiek een belangrijke rol spelen.	78	89	0,004
6. De overheid dient haar taak uit te voeren in het licht van het cultuurmandaat.	94	48	0,000
7. Het beginsel van onderscheiden ambten en verantwoordelijkheden vormt een beter uitgangspunt voor christelijke politiek dan het beginsel van souvereiniteit in eigen kring.	90	71	0,002
8. De overheid moet zich in haar beleid houden aan de wet van God.	99	96	n.s.
9. De soevereiniteit in eigen kring is een belangrijke pijler van de christelijke staats- en maatschappijopvatting.	51	72	0,004

grondslag

In de eerste plaats ging het om de grondslag van de ChristenUnie. De meeste respondenten toonden zich ingenomen met de grondslag zoals die eerder dat jaar was geformuleerd, naast het kernprogramma. Een meerderheid van de GPV-ers (64%) hechtte daarbij aan de Drie Formulieren van Eenheid in de grondslag, terwijl een meerderheid van RPF-ers (67%) dat onnodig achtte (zie tabel 3). Minder groot, maar toch significant waren de verschillen betreffende het reformatorisch grondmotief, het cultuurmandaat en het beginsel van soevereiniteit in eigen kring. Geen verschil van mening was er over de vraag of de overheid zich in haar beleid dient te houden aan de wet van God.

ethische kwesties

Over de zogenoemde ethische kwesties – abortus, euthanasie, crematie, huwelijk, homoseksualiteit, de bouw van moskeeën – heerste zoals verwacht brede overeenstemming. Niettemin deden zich ook hier wel significante verschillen voor. Over het algemeen bleken GPV-ers hier iets ‘rekelijker’ en RPF-ers iets ‘preciezer’. Een meerderheid van de GPV-ers (55%) achtte bijvoorbeeld behandeling van een longontsteking bij een patiënt die in een onomkeerbaar coma verkeert niet per se noodzakelijk – wat soms wel ‘passieve euthanasie’ wordt genoemd – terwijl een meerderheid van de RPF-ers (57%) die behandeling wel noodzakelijk vond (zie tabel 4). Beide groepen kenden in meerderheid hindoes en anderen het recht op crematie en moslims het recht op de bouw van een moskee toe, maar de meerderheid was bij de GPV-ers significant groter dan bij de RPF-ers. Terwijl de RPF-respondenten in meerderheid (56%) een moskee bij voorkeur buiten het centrum van hun gemeente hadden staan, achtten de meeste GPV-ers (63%) dat niet nodig. De minderheid die een Satanskerk niet wilde verbieden, was bij de GPV-ers beduidend groter dan bij de RPF-ers (47% respectievelijk 20%). Hetzelfde kan gezegd worden van de minderheden die andere samenlevingsvormen dan het huwelijk wettelijk zouden willen erkennen (39% van de GPV-ers, 14% van de RPF-ers); en van de minderheden die uitingsvormen van homoseksualiteit niet uit het openbare leven zouden willen weren (24% respectievelijk 18%), al is dit verschil niet significant. Alleen bij de vraag over aanvaardbaarheid van abortus na verkrachting lijkt de tendens omgekeerd – meer RPF-ers dan GPV-ers gaven een bevestigend antwoord – maar ook hier is het verschil niet significant.

Tabel 4. *Opvattingen over ethische kwesties*

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. Abortus na verkrachting is aanvaardbaar.	34	44	n.s.
2. Bij iemand die in een onomkeerbaar coma ligt mag bij het optreden van een te verhelpen complicatie zoals een longontsteking behandeling achterwege blijven.	55	44	n.s.
3. Hindoes, wier geloof crematie voorschrijft, moeten daartoe ook in een christelijke staat de gelegenheid krijgen.	86	73	0,01
4. In een christelijke staat heeft iedereen die dat wil, het recht zich te laten cremieren.	82	69	0,009
5. Ook als een Satanskerk zich aan de wet houdt, moet deze verboden worden.	53	80	0,000
6. Gemeenteraadsleden van de ChristenUnie moeten zich niet verzetten tegen de vestiging van een moskee in hun gemeente, wanneer daarbij aan de wettelijke eisen is voldaan.	87	69	0,002
7. Een moskee moet bij voorkeur buiten het centrum van de gemeente staan.	37	56	0,01
8. Uitingsvormen van homoseksualiteit dienen uit het openbare leven geweerd te worden.	76	82	n.s.
9. Leidinggevende functies bij bedrijven en maatschappelijke instellingen moeten voor vrouwen even toegankelijk zijn als voor mannen.	99	96	n.s.
10. Andere samenlevingsvormen dan het huwelijk mogen op geen enkele manier wettelijk erkend worden.	61	86	0,000

milieu en sociale kwesties

Minder verschillend waren de opvattingen over sociaal-economische en ecologische kwesties. RPF-ers leken vaak iets 'linkser' en iets 'groener', maar de verschillen waren nooit significant (zij het één keer bijna; zie tabel 5). Er heerste vrij brede overeenstemming over de besteding van financiële meevallers en beperking van de hypotheekrenteaftrek, in mindere mate ook over beperking van inkomens- en vermogensverschillen, en over verhoging van de AOW. Milieu vond een royale meerderheid van zowel GPV-ers als RPF-ers belangrijker dan economische groei, maar toch deinsde men terug voor radicale consequenties hiervan, als het ging om uitbreiding van Schiphol, inkrimping van milieubelastende sectoren of verhoging van de kosten van het autogebruik. Congresgangers van GroenLinks bleken althans in 1991 en 1995 op dit terrein bereid veel verder te gaan; bijvoorbeeld om milieubelastende

sectoren te laten inkrimpen of verdwijnen (in 1991 85% en in 1995 77% eens; GPV-ers en RPF-ers slechts 26% respectievelijk 39%) of om het autogebruik zo duur te maken dat het gebruik fors zou dalen (Groen-Linksers 77% respectievelijk 83%; GPV-ers 20%, RPF-ers 22% eens).¹⁴

Tabel 5. Opvattingen over milieu en sociale kwesties

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. Als er gekozen moet worden tussen economische groei en het milieu, dan heeft het milieu voorrang.	84	82	n.s.
2. Milieubelastende sectoren in het bedrijfsleven moeten inkrimpen of helemaal verdwijnen, ongeacht het effect hiervan op de werkgelegenheid.	26	39	n.s (0,07)
3. Het autogebruik moet zo duur gemaakt worden dat het gebruik fors gaat dalen.	20	22	n. s.
4. Schiphol moet niet verder uitgebreid worden.	40	41	n. s.
5. De fiscale aftrekbaarheid van hypotheekrente moet geleidelijk beperkt worden tot een bedrag van 400.000 gulden.	69	79	n. s.
6. Financiële meevallers moeten vooral gebruikt worden om de staatsschuld af te lossen.	82	82	n. s.
7. Financiële meevallers moeten niet meer gebruikt worden voor lastenverlichting.	68	76	n. s.
8. De inkomens- en vermogensverschillen in Nederland zijn te groot.	57	61	n. s.
9. Een verhoging van de AOW met 5% is noodzakelijk.	53	62	n. s.

links-rechts-plaatsing en sympathie voor andere partijen

Tot voor kort werden GPV en RPF samen met de SGP tot 'klein rechts' gerekend. Indien men 'rechts' opvat als behoudend en denivellerend op sociaal-economisch gebied, lijkt dat onterecht. Toch plaatsten de onder-vraagde GPV-ers en RPF-ers zich op een links-rechts-schaal iets rechts van het midden: op deze schaal van 1 (uiterst links) tot 10 (uiterst rechts) gemiddeld op 5,9 respectievelijk 6,0. Anders dan verwacht bleek het verschil tussen GPV-ers en RPF-ers dus te verwaarlozen. Vergelijkt men deze congresgangers met actieve leden van CDA, D66, PvdA en VVD (in 1999 onderzocht door de Leidse politicologen J.J.M. van Holsteyn en R.A. Koole), dan zouden GPV en RPF beide tussen CDA en VVD in komen te staan, al is de verwantschap met het CDA groter dan die met de VVD (zie tabel 6).¹⁵ De ondervraagde GPV-ers en RPF-ers kenden hun partij een gemiddelde van 6,3 (GPV) respectievelijk 6,1 (RPF) toe, terwijl zij het CDA gemiddeld 5,9 respectievelijk 5,3 gaven

en de VVD 6,8 respectievelijk 7,1. Alleen de SGP plaatsten zij verder naar rechts (gemiddeld 7,9 respectievelijk 8,3).

Tabel 6. Links-rechts zelfplaatsing van congresdeelnemers van GPV en RPF (in 2000), vergeleken met zelfplaatsing door actieve leden van PvdA, D66, CDA en VVD (in 1999).

	PvdA	D66	CDA	VVD	GPV	RPF
Links (1,2)	37	5	1	1	2	2
Links-midden (3-5)	58	74	47	17	43	38
Rechts-midden (6-8)	5	21	49	71	53	53
Rechts (9,10)	1	0	3	12	3	7
Totaal	101%	100%	100%	101%	101%	100%
N=	158	319	144	177	108	155

Tabel 7. Sympathie voor andere partijen van GPV- en RPF-congresdeelnemers (1= zeer sterke afkeer, 10= zeer sterke sympathie)

	GPV	RPF	SGP	GL	CDA	PvdA	VVD	SP	D66
GPV-ers	9,6	8,8	7,3	6,0	5,8	4,9	4,3	4,0	2,5
RPF-ers	8,8	9,4	7,1	5,3	5,6	4,7	4,6	3,9	2,3

Meer inzicht in de politieke plaats van GPV en RPF in het Nederlandse partijbestel kan men verkrijgen door de sympathie van de congresgangers voor andere partijen te meten. Gevraagd de verschillende in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen te waarderen met een cijfer tussen 1 (zeer sterke afkeer) en 10 (zeer sterke sympathie), gaven de respondenten de hoogste gemiddelde waardering zoals verwacht aan hun eigen partij en de op-één-na hoogste aan de partner (zie tabel 7). Sterke sympathie bestond er ook voor de SGP. De waardering voor het CDA was ambivalent: op de grens tussen afkeer en sympathie. Merkwaardig genoeg gold dat ook voor GroenLinks, dat bij de ondervraagde GPV-ers zelfs nog iets meer sympathie genoot dan het CDA. PvdA en VVD, die op de links-rechts-schaal dichterbij de protestants-christelijke partijen leken te staan, boezemden meer afkeer in. Zouden GPV-ers en RPF-ers meer sympathie tonen voor kleine partijen dan voor grote? Dat klopt niet met hun afkeer van SP en (vooral!) D66. Misschien herkenden ze in GroenLinks nog iets van evangelische bevlogenheid – dankzij de inbreng van de Evangelische Volkspartij (EVP) en een Tweede-Kamerlid als de in 2002 overleden A. Harrewijn, predikant van beroep? Zonder nadere gegevens zal het antwoord op deze vraag vooralsnog uit moeten blijven.

Bepaalde politieke problemen worden door de kiezers met bepaalde partijen of stromingen geassocieerd. Politicologen noemen dit wel *issue ownership*. Buitenstaanders zullen de protestants-christelijke partijen vaak met ethische kwesties in verband brengen. Interessanter lijkt hier de vraag welke problemen de kaderleden zelf het belangrijkste vinden. Relatief de meeste ondervraagden gaven aan criminaliteit en onveiligheid op straat als probleem nummer één te zien: 30% van de RPF-ers en 27% van de GPV-ers. Armoede in de wereld en de gezondheidszorg (wachlijsten en dergelijke) stonden bovenaan de politieke agenda bij niet veel kleinere aantallen (21% respectievelijk 20% van de GPV-ers; 20% respectievelijk 25% van de RPF-ers vonden dit het belangrijkste probleem). Onderwijs (gebrek aan leerkrachten en dergelijke) leek 17% van beide groepen het belangrijkste. Aan problemen als milieuvervuiling, werkloosheid en integratie van migranten werd beduidend minder belang gehecht. Milieuproblemen kwamen voor een relatief grote groep (24% van de GPV-ers, 19% van de RPF-ers) op de derde plaats, voor meer dan de helft echter nog lager.

Enigszins verwant aan deze vraag is de prioriteit die men toekent aan politieke doelstellingen, zoals handhaving van de orde, het tegengaan van inflatie, bescherming van de vrijheid van meningsuiting en vergroting van de inspraak van burgers. De Amerikaanse politicoloog R. Inglehart beschouwt deze vier mogelijke prioriteiten als indicatief voor fundamentele politieke waarden.¹⁶ Mensen die de eerste twee doelstellingen (ordehandhaving en inflatiebestrijding) voorrang willen verlenen, noemt hij 'materialisten'; degenen die de laatste twee (vrijheid van meningsuiting en inspraak) voorop stellen noemt hij 'post-materialisten'. Beide typen kwamen bij de ondervraagden zelden voor: 4% van de GPV-ers en 10% van de RPF-ers zou Inglehart als materialisten betitelen, 4% respectievelijk 5% als post-materialisten. De rest, de overgrote meerderheid dus, behoorde tot het 'gemengde type' – waarbij opvallend vaak prioriteit werd gegeven aan ordehandhaving en vrijheid van meningsuiting. Vergelijkt men dit met de kaderleden van andere partijen, dan doet bij CDA en VVD een vergelijkbaar beeld op, terwijl D66, PvdA en GroenLinks relatief meer post-materialisten in hun midden hebben.¹⁷ Van de in 1990 ondervraagde GroenLinks-congressanten gaf zelfs driekwart voorrang aan post-materialistische waarden (vrijheid van meningsuiting en inspraak).¹⁸

Europese integratie

Over Europese integratie heerst doorgaans consensus onder de protestants-christelijke partijen. Juist de laatste tijd vond hierover echter discussie plaats en verdedigden sommige (jongere) kaderleden een positievere, minder afwijzende opstelling.¹⁹ Ook hier doen zich verschillen voor tussen de partijen.

Tabel 8. Opvattingen over Europese integratie

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. De Europese Unie moeten we accepteren zoals die nu is.	58	39	0,005
2. Een ontwikkeling naar een Verenigde Staten van Europa is niet acceptabel.	71	73	n. s.
3. Nederland moet uit de Europese Unie treden.	3	13	0,02
4. De positie van het Europees Parlement moet verder versterkt worden teneinde het democratisch tekort in Europa op te heffen.	67	57	n. s.

Een (niet al te grote) meerderheid van GPV-ers bleek bereid de Europese Unie te accepteren zoals die was in 2000, terwijl een (iets ruimere) meerderheid van de RPF-ers dat niet deed (zie tabel 8). Beide groepen wezen een ontwikkeling naar een federaal systeem (Verenigde Staten van Europa) duidelijk af, maar ook het voorstel om de Europese Unie te verlaten vond weinig weerklank. Wel juichte men versterking van de positie van het Europees Parlement over het algemeen toe. In alle gevallen stonden RPF-ers iets sceptischer tegenover de Europese eenwording dan GPV-ers, al waren de verschillen in twee gevallen wel en in twee gevallen niet significant.

staatkundige vraagstukken en de staat Israël

Over staatkundige vraagstukken bestond vrijwel geen verschil van mening (zie tabel 9). Enigszins verrassend bleken GPV-ers nagenoeg even vaak als RPF-ers een correctief referendum onwenselijk te achten, ook al liet hun verkiezingsprogramma zich daar minder negatief over uit.²⁰ Verder valt op dat de minderheid van respondenten die bereid bleek de positie van het staatshoofd ter discussie te stellen, iets groter was bij het GPV dan bij de RPF (het verschil is nog net significant). Met betrekking tot het buitenlands beleid ten slotte werd een significant maar weinig verrassend verschil gevonden in de waardering van Israël. Een grote meerderheid van GPV-ers wilde deze staat niet anders behan-

delen dan andere staten, terwijl een meerderheid van RPF-ers dat juist wel wilde.

Tabel 9. Staatskundige opvattingen

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. Een correctief referendum is onwenselijk.	75	76	n. s.
2. Aan de positie van ons staatshoofd mag onder geen beding getornd worden.	71	83	0,05
3. In het buitenlands beleid moet Israël niet anders behandeld worden dan andere landen.	86	40	0,000

6. Op weg naar een fusie?

Voor het slagen van een fusie is ook van belang dat de betrokkenen niet al te verschillende verwachtingen koesteren van het fusieproces en de uitkomst daarvan. Moet de ChristenUnie zo snel mogelijk één partij worden of nog enige tijd een unie van partijen blijven? En moet zij zich open stellen voor alle christenen? Dient ze naar deelname aan de regering te streven, en zo ja, met welke coalitiepartners?

Tabel 10. Meningen over het fusieproces

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. De ChristenUnie moet zo snel mogelijk een echte partij worden, en GPV en RPF dienen zich dan op te heffen.	51	90	0,000
2. De ChristenUnie moet nog enige tijd een confederatie of unie blijven, maar wel naast het lidmaatschap van GPV en RPF een eigen lidmaatschap invoeren, zodat men leden kan winnen buiten GPV en RPF.	47	34	n. s.
3. Samenwerking is goed, maar GPV en RPF moeten nooit hun organisatorische zelfstandigheid opgeven.	21	3	0,000
4. De ChristenUnie had nooit tot stand mogen komen.	2	3	n. s.

Over deze vragen bleek nog geen consensus te bestaan, al moet men de verschillen niet overdrijven. In beide ondervraagde groepen bleek een meerderheid bereid de eigen partij zo snel mogelijk op te laten gaan in de ChristenUnie. Bij de GPV-ers was die meerderheid echter significant veel krapper dan bij de RPF-ers (zie tabel 10). Vrijwel niemand betreurt de totstandkoming van de ChristenUnie, maar een significante minder-

heid van de GPV-ers zou de zelfstandigheid van zijn partij toch niet graag opgeven. Hierbij moet men in aanmerking nemen dat overtuigde tegenstanders van het fusieproces wellicht minder geneigd waren dan voorstanders de congressen te bezoeken en de enquête in te vullen.

partijvisies

De ChristenUnie moet dus in de ogen van de meeste respondenten een echte partij worden – maar wat voor een? Zal het een optelsom van GPV en RPF worden, of iets nieuws? De meerderheid der ondervraagden koos voor een middenweg van gedeeltelijke vernieuwing. De Tweede-Kamerfractie zou niet geheel maar gedeeltelijk vernieuwd moeten worden (zie tabel 11)

Tabel 11. Vernieuwing van fractie en lijsttrekkerschap

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. Bij de nieuwe partij hoort een geheel vernieuwde fractie.	4	9	n. s.
2. Bij de nieuwe partij hoort een gedeeltelijk vernieuwde fractie.	62	59	n. s.
3. Bij de nieuwe partij hoort een nieuwe lijsttrekker.	65	36	0,000
4. De lijsttrekker van de nieuwe partij moet uit één van de huidige fracties komen.	41	60	0,03

GPV-ers en RPF-ers verschilden echter van mening over de vraag of de lijsttrekker uit de huidige fracties moest komen of ook ‘nieuw’ moest zijn – ongetwijfeld hadden veel RPF-ers graag gezien dat hun fractievoorzitter in de Tweede Kamer, Van Dijke, de nieuwe lijst zou trekken. Deze vraag is sinds januari 2001 natuurlijk al beantwoord – en wel met een compromis: dr. K. Veling was immers lid van de Eerste Kamer (voor het GPV) en niet van de Tweede. Overigens achtte een meerderheid van beide groeperingen de lijsttrekker weliswaar zeer belangrijk voor de aantrekkelijkheid van de nieuwe partij (beide 98% eens) maar minder belangrijk dan het programma (80% van de GPV-ers en 75% van de RPF-ers eens; geen significant verschil).

Belangrijk voor de toekomst van de ChristenUnie zal ook haar toelatingsbeleid zijn: werft men leden uitsluitend onder de gezindten die nu de achterban van GPV en RPF vormen, of laat men ook rooms-katholieken, misschien zelfs onkerkelijken en moslims toe, zoals het CDA? GPV-ers en RPF-ers waren het ook hier in grote lijnen eens: katholieken en *a fortiori* alle protestantse gezindten waren welkom – uiteraard op

voorwaarde dat ze de grondslag aanvaardden – maar onkerkelijken en moslims over het algemeen niet (zie tabel 12). De twee groepen verschilden echter significant in de mate waarin ze rooms-katholieken, synodaal-gereformeerden en leden van evangelische kerkgenootschappen welkom heetten. Men kon bij alle uitspraken aangeven of men het ermee ‘zeer eens’, ‘eens’, ‘oneens’ of ‘zeer oneens’ was. GPV-ers toonden meer terughoudendheid ten opzichte van deze drie gezindten dan RPF-ers; zij vulden zeer zelden het vakje ‘zeer eens’ in en beperkten zich vrijwel altijd tot ‘eens’. Toch valt op dat ook een overweldigende meerderheid van GPV-ers de nieuwe partij wil openstellen voor evangelische christenen en een nog altijd vrij duidelijke meerderheid ook voor rooms-katholieken.

Tabel 12. Lidmaatschap van de ChristenUnie

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
Wanneer de ChristenUnie eigen leden krijgt, moet zij open staan voor iedereen die de huidige grondslag aanvaardt, ook:			
1. synodaal gereformeerden	95	99	0,000
2. evangelischen	91	100	0,000
3. rooms-katholieken	55	79	0,000
4. onkerkelijken	14	22	n. s.
5. moslims	12	10	n. s.

samenwerking en coalitievorming

Hoewel beide groepen vrij veel sympathie toonden voor de SGP, kende de bereidheid tot samenwerking een duidelijke grens. De overgrote meerderheid van zowel GPV-ers als RPF-ers (meer dan 80%) wilde in geen geval toegeven aan eventuele eisen van de SGP om op een gemeenschappelijke lijst vrouwen geen verkiesbare plaats of zelfs helemaal geen plaats te gunnen.

Samenwerking tussen de drie protestants-christelijke partijen was niet alleen op gemeentelijk en provinciaal niveau op gang gekomen, maar ook op Europees niveau. In het Europees Parlement werkte de delegatie van GPV, RPF en SGP bovendien samen met niet-christelijke, gematigd-nationalistische partijen zoals de *United Kingdom Independence Party*, het *Rassemblement pour la France* en de Deense Volksbeweging tegen de EU (*Folkbevaegelsen mod EU*) in de fractie Europa van Democratieën en Verscheidenheid, zij het voornamelijk om formeel-technische redenen. De meerderheid der ondervraagden achtte dit een

juiste keuze, maar ruim een vijfde van de RPF-ers en ruim acht procent van de GPV-ers vond de keuze minder juist (een significant verschil).

Tabel 13. Opvattingen over deelname aan regering en oppositie

	% eens		significantie
	GPV	RPF	
1. De ChristenUnie moet deelname aan een kabinet met CDA en VVD nastreven indien de volgende verkiezingen dat qua zeteltal mogelijk maken.	59	64	n. s.
2. De ChristenUnie moet deelname aan een kabinet met CDA en PvdA nastreven indien de volgende verkiezingen dat qua zeteltal mogelijk maken.	76	76	n. s.
3. De ChristenUnie moet deelname aan een kabinet met PvdA, CDA en GroenLinks niet uitsluiten.	77	77	n. s.
4. De ChristenUnie moet deelname aan een kabinet met PvdA, D66 en GroenLinks niet uitsluiten.	32	24	n. s.
5. De ChristenUnie moet geen deelname aan een kabinet nastreven maar zich toeleggen op oppositie voeren.	15	16	n. s.
6. De ChristenUnie moet zich in de oppositie minder gouvernementeel opstellen dan het GPV (cq de RPF) nu doet.	20	28	n. s.

Bereidheid tot coalitievorming met niet-christelijke partijen bestond er ook op landelijk niveau. De meeste congresgangers zagen de ChristenUnie liever als potentiële regeringspartij dan als permanente oppositiepartij. Slechts een minderheid (15 à 16%) wilde zich toeleggen op oppositievoeren (zie tabel 13). Indien de zetelverhoudingen na de volgende verkiezingen dat toelieten, bleek men bereid tot een coalitie met CDA en PvdA, of CDA en VVD, of CDA, PvdA en GroenLinks. Slechts een coalitie met D66, GroenLinks en PvdA – waartegen het CDA uiteraard oppositie zou voeren – kon niet op instemming van een meerderheid der congresgangers rekenen. Toch wilde bijna een derde van de GPV-ers en een kwart van de RPF-ers zelfs deze mogelijkheid niet uitsluiten. De twee groepen verschilden overigens niet significant in hun coalitievoorkeuren.

7. Conclusies

De hierboven gepresenteerde gegevens kunnen als volgt samengevat worden. De ondervraagde congresgangers van GPV en RPF verschilden weinig van elkaar wat hun sociale en demografische achtergronden

betreft. Zoals verwacht behoorden de RPF-leden tot verschillende kerkgenootschappen en waren de GPV-leden zonder uitzondering vrijgemaakt-gereformeerd. Bovendien waren de GPV-ers meer verzuimd, dat wil zeggen: vaker lid van een protestants-christelijke en in het bijzonder vrijgemaakt-gereformeerde organisatie, regelmatig lezer van de 'eigen krant'. De GPV-ers waren langer lid van hun partij – zelfs wanneer men in aanmerking neemt dat hun partij beduidend ouder is dan de RPF – en iets vaker actief. Deze sterkere binding van GPV-ers aan hun partij en zuil zou een barrière in het fusieproces kunnen vormen.

Een meerderheid van de congresgangers vervulde een bestuursfunctie in een plaatselijke vereniging of kiesvereniging. Op lokaal niveau werd in de meeste gevallen al samengewerkt tussen beide partijen, soms ook met de SGP erbij.

De politieke opvattingen van de geënquêteerde GPV-ers en RPF-ers liepen evenmin erg sterk uiteen. Toch werden de onderzoekers op enkele punten verrast door de gevonden verschillen. Zo bleken de GPV-ers meer geneigd in te stemmen met zaken als crematie en de vestiging van een moskee in hun gemeente dan RPF-ers; en met de Europese Unie zoals die nu is. Minder verrassend waren de verschillende opvattingen over de grondslag van de ChristenUnie. Die verschillen moeten overigens niet gedramatiseerd worden: nagenoeg alle respondenten meenden dat de grondslag zoals die er lag goed geformuleerd was. Dat de RPF-deelnemers aan het onderzoek meer geestdrift toonden over samenwerking en fusie viel ook te verwachten. Evenmin verrassend was hun iets grotere bereidheid om andere protestanten en bovendien rooms-katholieken tot de nieuwe partij toe te laten.

Een enkele keer hadden de onderzoekers verschillen verwacht die ze niet vonden. Over sociaal-economische kwesties en milieuzaken dachten de ondervraagde GPV-ers en RPF-ers niet significant anders. Op een links-rechts-schaal plaatsten de meeste respondenten van beide partijen zich rechts van het midden (maar zelden extreem), een belangrijke minderheid echter links van het midden (maar evenmin extreem). Ook hier waren de verschillen tussen GPV-ers en RPF-ers niet significant. Beide groepen toonden ten slotte een opvallende bereidheid tot coalitievorming, liefst met CDA en PvdA, mogelijk ook met GroenLinks; maar ook met CDA en VVD wilde een (royale) meerderheid best regeren. Slechts een kleine minderheid gaf principieel de voorkeur aan oppositie voeren.

Al met al lijken de gevonden verschillen op termijn niet onoverbrugbaar. Enig voorbehoud is echter op zijn plaats. In de eerste plaats was de respons op de enquête met amper 43% aan de lage kant. Niet uitgesloten kan worden dat congresgangers die de vragenlijst niet invulden, meer

geprononceerde opvattingen huldigden en minder geneigd waren tot samenwerking en fusie. Bovendien is het mogelijk dat leden (van beide partijen) met meer extreme denkbbeelden niet aan dit congres wilden of konden deelnemen. Een vervolgonderzoek, niet onder congresdeelnemers maar onder alle leden, zou hier meer licht op kunnen werpen. In de tweede plaats dienen de uitkomsten van dit onderzoek nader geanalyseerd te worden. Het zou met name interessant zijn, door middel van een zogenaamde variantieanalyse na te gaan of de gevonden verschillen tussen GPV-ers en RPF-ers kleiner zijn dan de verschillen binnen de ondervraagde groepen. Indien dat zo is, zijn de vooruitzichten voor een geslaagde fusie nog beter dan zich nu laat aanzien. Kortom, er blijft genoeg werk te doen, niet alleen voor het kader van de ChristenUnie maar ook voor zijn onderzoekers.

noten

¹ Voor de uitzonderingen zie: G. Voerman, 'Partijfusies in Nederland: een verkennend seismologisch onderzoek', in: *Jaarboek 1991 DNPP*, Groningen, 1992, 123-148; Peter Mair, 'The electoral payoffs of fission and fusion', in: *British Journal of Political Science*, 20: 1 (1990), 131-142.

² Hierover meer in: P. Lucardie, W. van Schuur en G. Voerman, *Verloren illusie, geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief*, Leiden, 1999.

³ Lucardie, Van Schuur en Voerman, *op.cit.*, 39.

⁴ Zie G. Voerman, 'Partijfusies in Nederland', 143-144.

⁵ Lucardie, Van Schuur en Voerman, *op.cit.*, 119-129.

⁶ *Ibidem*, 165.

⁷ Daarmee wordt in dit artikel bedoeld dat de kans dat dit verschil op toeval berust kleiner dan 5% geschat wordt.

⁸ Ondervraagde congresdeelnemers van CDA, D66, PvdA en VVD in 1978/1979 hadden in meerderheid HBO of universitair onderwijs genoten, maar het aandeel academici varieerde van 32% bij de PvdA tot 50% bij D66; zie: B.P.Middel en W.H. van Schuur, 'Dutch Party Delegates: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics of Delegates from CDA, D'66, PvdA and VVD', in: *Acta Politica*, 16 (1981), 241-263; bij GroenLinks afgevaardigden was hun aandeel in 1990 48% (A.P.M. Lucardie, W.H. van Schuur en G. Voerman, 'De oprichters van Groen Links. Voorlopig verslag van een enquête onder de leden van het congres van Groen Links op 24 november 1990', in: *Jaarboek 1991 DNPP*, Groningen, 1991, 167-185, i.h.b. 172).

⁹ De rest (2% bij GPV, 5% bij RPF) gaf aan een ander soort opleiding gevolgd te hebben.

¹⁰ Volgens het Nationaal Kiezersonderzoek van 1998 had 10% een universitaire opleiding gevolgd, 12% HBO, 45% een vorm van middelbaar onderwijs en 33% een vorm van lager onderwijs.

¹¹ Zie bijvoorbeeld: H.F. Massink, 'Jachin en Boaz: de gereformeerd-vrijgemaakte en bevindelijk-gereformeerde zuilen temidden van een gesecculariseerde cultuur', in: *Transparant*, 4 (1993), no. 2, 28-39.

¹² Men kon bij alle uitspraken aangeven of men het ermee 'zeer eens', 'eens', 'oneens' of 'zeer oneens' was; de categorieën 'zeer eens' en 'eens' zijn in de tabellen samengevoegd, maar de significantieberekening houdt rekening met verschillen op dit gebied.

¹³ Kans dat het verschil tussen GPV-ers en RPF-ers op toeval berust; n.s. wil zeggen: niet significant, kans op toeval groter dan 5%.

¹⁴ Lucardie, Van Schuur en Voerman, *Verloren illusie, geslaagde fusie?*, 169.

¹⁵ R.A. Koole en J.J.M. van Holsteyn, 'Partijleden in perspectief. Kiezers en leden vergeleken', in: *Jaarboek 1999 DNPP*, Groningen, 2000, 93-124, in het bijzonder 111.

¹⁶ R. Inglehart, *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among western publics*, Princeton, 1977.

¹⁷ Koole en Van Holsteyn, 'Partijleden in perspectief', 113.

¹⁸ Lucardie, Van Schuur en Voerman, *op.cit.*, 134.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld: Sander Luitwieler, "'Federalisme" en de RPF-Europavisie', in: *Afgestemd*, 2000, no. 2, 9-12; zie ook Berend de Boer, Paul Lucardie, Ida Noomen en Gerrit Voerman, 'Kroniek 1999. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1999', in: *Jaarboek 1999 DNPP*, Groningen, 2000, 44-45.

²⁰ 'Tegen de invoering van een correctief referendum, dat een verbetering kan betekenen van de relatie tussen burgers en bestuur, zijn geen principiële bezwaren' (*Vaste grond*, verkiezingsprogramma van het GPV 1998-2002, 82). 'Een wetgevend (of correctief) referendum wordt afgewezen' (*Recht uit het hart*, Verkiezingsprogramma RPF 1998-2002, 27).